

Türkçede Tarihi Türk Dili Alanında Fonksiyon Değiştirmeye Bir Örnek: *Tut-* Fiili

Dr. Mehmet Vefa NALBANT*

Özet: Günümüz dilbilimcileri her dilin kendi sözcük türetme yollarından farklı, bütün diller için ortak bir türetme yolu olarak, fonksiyon değiştirme yöntemini göstermektedirler. Bu türetme yolunda, sözcüğün başına veya sonuna herhangi bir ek eklemeksizin sözcüğün tür değiştirmesi sağlanmış olur. Türkçe için çok sık başvurulmayan bu sözcük türetme yolunun ilk örneklerine, *tut-* fiilinin fonksiyon değiştirip bağlaç olarak kullanıldığı *Kutadgu Bilig*de rastlamaktayız. Bu çalışma, *Kutadgu Bilig*deki *tut-* fiilinin fonksiyon değiştirdiği örneklere ve bu örneklerde *tut-* fiilinin başka bağlaçlarla kurduğu yapıların ortaya çıkarılmasına ve bunun sonucu olarak *Kutadgu Bilig*deki beyitlerin günümüz Türkçesine çevrilirken kısmen de olsa yeniden anlamlandırılmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyon değiştirme, Orta Türkçe, Karahanlı Türkçesi, *Kutadgu Bilig*

Giriş

Bir dilin ait olduğu dil ailesi ve kendine has özellikleri, sözcük işletiminde ve yeni sözcük türetiminde asıl belirleyiciler olarak göze çarpar. Farklı dil aileleri içinde yer alan dillerde, sözcük türetmek için farklı yöntemlerden yararlanır. Günümüzde bütün diller için ortak bir sözcük türetme yolu bulunmaktadır. İngilizcede *functional shift* veya *conversion* terimleriyle karşılanan bu yeni sözcük türetme yolunun kullanım sıklığı da her dilin yapısına ve işletim olanaklarına göre değişebilmektedir. Örneğin İngilizce için *conversion* olayının gelecekte sözcük türetmede önemli bir yöntem olacağı düşünülürken (Bartolomé ve Cabrera 2005), ekle sözcük türetmedeki zenginlikten dolayı bunun Türkçe için çok sık başvuru- lan bir türetme yolu olmayacağı görülebilmektedir.

Functional shift veya *conversion* bir sözcüğün ek almaksızın sözcük sınıfını değiştirmesi işlemdir (Quirk 1987). Türkçeye *evrişim* olarak çevrilen bu terim Berke Vardar tarafından “dilbilgisel anlambirimler aracılığıyla bir dilbilgisel ulamın bir başka ulama dönüşmesi” şeklinde tanımlanır (Vardar 2002: 97). Vardar, *yapı* sözcüğüne *-sal* ekinin eklenmesiyle oluşan *yapısal* sözcüğünü bir *evrişim* örneği olarak gösterir. Fakat yukarıda verilen tanıma bakıldığında Vardar’ın

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / DENİZLİ

verdiği örneğin *conversion* örneği olamayacağı, çünkü bir ekle türetimin söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim Türkçede sözcük türlerinin değişikliğe uğraması ile ilgili yazısında M. Sarı (2000) bu hususa dikkat çeker ve Vardar'ın *evrişim* ile ilgili verdiği örneklerin uygun olmadığını belirtir. Fakat M. Sarı'nın söz konusu yazısında sözcük türü değişikliğine uğramış sözcükler için verdiği örneklerin yapım veya çekim ekleri yardımıyla oluştukları ve zaman içinde bu eklerin asıl kökle kalıplaşması sonucu ortaya çıktığı görülmektedir (Sarı 2000). Ayrıca bu örnek sözcüklerin tür değiştirmesinde sentaktik dizilişte yerlerinin değişmesi ve özellikle arkaik sözcüklerde sözcüğün bazı gramatik fonksiyonlarını yitirmesi de büyük rol oynamaktadır. Fakat Sarı'nın çalışması ortaya koyduğu sonuçlar bakımından büyük kıymet taşımaktadır. Bu sonuçlara göre,

Fonksiyon değiştirme Türkçede söz varlığını genişletme ya da yeni bir sözcük türetme yolu değildir.

Türkçedeki görevli sözcüklerin çoğu fonksiyon değiştirme sonunda sözcük türünü değiştirmiş anlamlı sözcüklerdir.

2. maddeye bağlı olarak Türkçede önce anlamlı sözcükler bulunmakta, görevli sözcükler ise sonradan ortaya çıkmaktadır (Sarı 2000: 241-242).

Bu çalışmada yukarıda söz konusu edilen bilgilerin ışığında *Kutadgu Bilig*'de tespit ettiğimiz ve fonksiyon değiştirerek fiil olmaktan çıkıp bağlaç olarak kullanılan *tut-* fiili çevresinde bir inceleme yapılmış ve bu değişme ile ilgili eserde geçen örnekler tespit edilerek değişmenin nedenleri üzerinde bazı görüşler ortaya konulmuştur.

1. Tut- Sözcüğünün Kapsamı

Bir sözcüğün sahip olduğu temel ve mecaz anlamlarının hepsi kullanıldığı bağlam veya aynı dili konuşan bireylerin karşılıklı konuşması sırasında ortaya çıkar. Sözcüklerin konuşma veya yazma sırasında ortaya çıkan ve bir sözlükte sıralanabilecek anlamlarının her birine ise kapsam denmektedir (Aksan 1978: 67).

Bir sözcüğün kapsamı, herhangi bir sözcüğün ait olduğu dilin yazılı eserleri ile bu yazılı eserlerin tümünün taranması ve bu tarama sonucu hazırlanmış tarihî ve çağdaş alandaki sözlüklerden yararlanılarak sözcüğün bütün anlamlarının ortaya çıkarılmasıyla belirlenebilmektedir.

Bu sebeptendir ki, biz de çalışmamızda Türkçenin tarihî ve çağdaş alanda hazırlanmış sözlüklerinden ve yazılı ürünlerinden yararlanarak *tut-* fiilinin kapsamını tespit etmeye bu yolla da fonksiyon değiştiren *tut-* fiilinin anlamının da ne derece değiştiğini ortaya koymaya çalışacağız.

1.1 Tarihi Türk Dili Alanında Tut- Fiilinin Kapsamı

Tarihi Türk dili alanında *tut-* fiiliyle ilgili olarak, sözlüklere ve bu sözcüğün farklı anlamlarını içermesi bakımından Kur'an sözlüklerine dayanan taramada bu fiilin temel anlamının "tutmak, yakalamak, elde etmek" olduğunu, yan anlamları arasında ise "uzatmak, gebe kalmak, alıkoymak, takdir etmek, kapamak, yazmak, kaydetmek, helal etmek, varsaymak, vb." anlamlarının bulunduğunu söylemek mümkün olabilmektedir.

2. Çağdaş Türk Dili Alanında Tut- Fiilinin Kapsamı

Çağdaş Türk dili alanında *tut-* sözcüğünün kapsamının belirlenmesinde Türk lehçeleri için hazırlanmış sözlüklerden yararlanılmıştır. Bu lehçeler arasında Türkiye Türkçesi'nde *tut-* fiilinin kapsamının genişliği dikkat çekicidir (Türkçe Sözlük 2005: 2012). Tarihi Türk dili alanında *tut-* fiilinin kapsamı içine giren bütün anlamlar Çağdaş Türk dili alanında da korunmuşken, özellikle Türkiye Türkçesinde bu sözcüğün kapsamının yan anlamları bakımından genişlediği ve elli (50) farklı anlama geldiği görülmektedir. Fakat bu fiilin yakın anlamlarını aynı gruplar altında toplayarak daha az sayıda anlam grubu oluşturmak mümkündür (Mungan 2002).

Bu alanda " tutmak, yakalamak, elde etmek, kapamak, örtmek" gibi temel anlamları saptanabilen *tut-* fiilinin, "varsaymak, dalkavukluk etmek, uygun gelmek, şiddetli etki etmek, yer kaplamak, beğenmek, yola çıkmak, iş veya meslek sahibi olmak" gibi yan anlamları da bulunmaktadır.

Tut- fiilinin kapsamını oluşturan anlam kümesi içinde, tarihi alanda Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi eserleriyle, Çağdaş Türk dili alanında ise Türkiye Türkçesi'nde tespit edilen ve anlamı "varsaymak, farz etmek" olan ve ara söz/cümle olarak kullanılan *tut-* fiilinin, *Kutadgu Bilig*'de bağlaç olduğunu göreceğimiz *tut-* ile anlam bakımından yakın olması incelememiz bakımından önemlidir.

2. Kutadgu Bilig'de Tut- Sözcüğü

Yukarıda tarihî ve çağdaş Türk dili alanlarında kapsamına kısaca değindiğimiz *tut-* fiilinin *Kutadgu Bilig*'de fonksiyon değiştirme sonucu görev ve anlamlarında bazı değişiklikler olmuştur. Çağatay, Eski Anadolu ve Türkiye Türkçesi'nde *tut-* fiilinin bazı anlam ve kullanılışları *Kutadgu Bilig*'deki kullanımına yaklaşırsa da, bu dönemlerde yazılmış eserlerde saptanan *tut-* sözcüğünün türünde bir değişiklik olmamış, sözcük fiil olarak sahip olduğu anlamlarla ilişkisini sürdürmüştür. *Kutadgu Bilig*'de ise *tut-* sözcüğünün aşağıda göstereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi fiillikten çıkararak bağlaç olarak kullanıldığı, anlamlarının da buna bağlı olarak değiştiği ve *tut-* fiilinin taşıdığı anlamlardan sıyrıldığı gözlenmektedir.

Eski ve Orta Türkçe eserlerindeki leksik malzemeye dayanarak hazırlanmış olan sözlüklerin hiçbirinde *tut-* fiilinin bu özel kullanımına değinilmemişken, İslami çevre Doğu Türkçesi metinlerine dayanarak hazırladığı eserinde *Kutadgu Bilig*'deki *tut-* sözcüğünün özel kullanımının Brockelmann'ın dikkatinden kaçmadığı görülür. Brockelmann Orta Türkçe'nin gramerine vakfettiği eserinde *ya* bağlacını konu ederken bu bağlaçla kullanılan *tut-*'lu şekillere değinmiş ve *Kutadgu Bilig*'deki örnekleri göstermiştir (1954: 195-196). Fakat yazar, eserinde *tut-* sözcüğünün *ya* bağlacı dışında kalan *takı*, *kerek*, *erse* ve *ne* gibi bağlaçlar ile tek başına bağlaç olarak kullanımlarına değinmemiştir.

Tut- sözcüğünün *Kutadgu Bilig*'de tek başına *..tut-..* şeklinde, *tut-..ya..* veya *..ya..tut-..* şeklinde *ya* bağlacından önce veya sonra gelmek kaydıyla bu bağlaçla birlikte, *..erse..ya..tut-* şeklinde *erse* ve *ya* bağlaçlarıyla birlikte, *..ya..tut-..ne* şeklinde *ya* ve *ne* bağlaçlarıyla, *.. ya..tut-..takı..* şeklinde *ya* ve *takı* bağlaçlarıyla ve *kerek..kerek..tut-* ya da *kerek..tut-...* şeklinde *kerek* bağlacıyla olmak üzere 6 farklı yapı içinde bağlama görevi yaptığı görülür. *Kutadgu Bilig*'de birinci, üçüncü, dördüncü yapılarla kurulmuş olan birer, beşinci yapıyla kurulmuş iki bağlama grubu örneği varken, ikinci grupta yer alan yapıyla kurulmuş 11 bağlama grubu bulunmaktadır. Bu gruplar aşağıda sırayla ortaya konacak ve aynı ana grup altında bulunup farklılık gösteren yapılar ise bu üst grupların altındaki başka alt gruplarda incelenecektir.

2.1. *Tut-* Sözcüğünün Bağlaç Olarak Kullanımları

2.1.1 Tek Başına Kullanımı

Kutadgu Bilig'de *tut-* fiilinin tek başına bağlaç olarak kullanıldığı bir örnek bulunmaktadır. İlgili örnekte açıkça görüleceği gibi *tut-* bağlaç olarak kullanılmakta, anlamı da

“ve, de” olarak verilebilmektedir. Eserdeki ilgili örnek şöyledir:

Kalı beg tili yumşak erse süçig

Anı sevdi budnı ulug *tut-* kiçig (KB, 3184)

(Eğer beyin dili yumşak ve tatlı ise, onu milletinden büyük ve küçük herkes sever)¹

2.1.2 *Tut-* Sözcüğünün *Ya* Bağlacıyla Birlikte Kullanımları

Bu grup altında bulunan 11 örneği yapıları bakımından iki alt gruba ayırmak mümkündür. İlk gruba *tut-* sözcüğünün *ya* bağlacıyla birlikte tek tek isimleri bağladığı örnekler alınmışken, ikinci grupta ise, *tut-* sözcüğünden önce veya sonra gelen unsurların sıfat veya isim tamlaması olması esası gözetlenmiştir. İlk gruba

¹ *Kutadgu Bilig*'deki beyitlerin çevirisinde, R. R. Arat 1988'den yararlanılmakla birlikte Arat'ın birebir çeviri yapmadığı dikkate alınarak bazı durumlarda kişisel tasarruflara gidilmiştir.

giren altı örnek de, *tut-* sözcüğünün ya bağlacına göre ilk bağlayıcı unsur ya da ikinci bağlayıcı unsur olması bakımından iki başlık altında değerlendirilmiştir.

2.1.2.1 Tek İsimleri Bağlayıcı Olarak Tut

2.1.2.1.1 *Tut-* Sözcüğünün İlk Bağlayıcı Unsur Olduğu Örnekler

*Kutadgu Bilig'*de *tut-* sözcüğünün iki isim arasında ilk bağlayıcı unsur olarak kullanıldığı dört örnek saptanmıştır. Bu örneklerde *tut-* sözcüğünün bağlaç olarak “ve, veya” anlamına geldiği görülür. *Tut-* bağlacının bu kullanımları aşağıdaki beyitlerde görülebilmektedir.

Körü tursa bizde oza barguçı

Kara tut ya begler ajun tutguçı (KB, 250)

(Halktan veya dünyaya hâkim olan beylerden (kim olursa olsun), bizden önce göçenlere dikkat edersen...)

Bilig tut ya erdem kişi öğrenür

Meger bu ukuş ol tadudın önür (KB, 1825)

(Bilgi ve erdemi insan öğrenir. Fakat akıl insan tabiatından doğar.)

Negü bar kişiler ara ay külüg

Asıg tut ya kor yas saña belgülüg (KB, 3355)

(Ey ün sahibi, insanlar arasında fayda veya zarar ne var bunları açıkça biliyorsun.)

Yağız yir yaşıl kök yarattı kün ay

Karadgu yaruglug çıgay tut ya bay (KB, 3717)

(O, kara toprağı, mavi göğü, karanlığı, aydınlığı, fakiri veya zengini yarattı)

2.1.2.1.2 *Tut-* Sözcüğünün İkinci Bağlayıcı Unsur Olduğu Örnekler

*Kutadgu Bilig'*de *tut-* sözcüğünün *ya...tut..* gibi bir yapı içinde ya bağlacından sonra gelmek suretiyle art arda gelen isimleri bağlayan ikinci unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. İki örnekte bu tip kullanımını saptadığımız bu bağlacın anlamlarını da “ve, de/da, dahi” olarak vermek mümkün olabilmektedir. Kutağgu Biligde bu durumla ilgili saptadığımız örnekler şöyledir:

İsiz edgü kalmaz neçe tüz ölür

Ulug ya kiçig tut kara yir bolur (KB, 1540)

(İyi, kötü hiçbir şey kalmaz, hepsi ölür. Büyük veya küçük dahi kara toprak olur.)

Ya iş tuş okıgay ya koldaş adaş

Ulug ya kiçig tut yakın ya kadaş (KB, 4576)

(Ya eş, dost, arkadaş, ahbab, büyük veya küçük, yakın veya kardeş davet edilir.)

2.1.2.2 Kendinden Önceki veya Sonraki İsim veya Sıfat Tamlamalarını Diğer İsimlere Bağlayıcı Olarak Tut- Sözcüğü

Ya bağlacıyla bir grup oluşturarak bağlaç olarak kullanılan *tut-* sözcüğü tek tek isimleri bağlamanın yanında, tamlama hâlindeki sözcük gruplarını da başka tamlama veya tek tek isimlere bağlamakta da kullanılmıştır. Bu ikinci gruptaki kullanımında *tut-* sözcüğünün *..ya...tut..* veya *..tut-..ya..* gibi iki farklı şekilde yani ya ilk bağlayıcı unsur ya da ikinci bağlayıcıyı unsur olduğu görülmektedir. Geçtiği örneklerde “ve, veya, de, dahi” anlamlarına gelen bu sözcük, isim tamlamalarını isim ve sıfat tamlamalarına, sıfat tamlamalarını isimlere bağlamak suretiyle iki farklı şekilde kullanılmıştır. Bu iki temel grup altına toplanabilecek dört örnek tespit edilebilmiştir.

Haciblar işi tut ya begler işi

Ulug ya kiçig tut ötügçi kişi (KB, 2493)

(Haciblerin işi ya da beylerin işi, büyük veya küçük bütün söyleyecek sözü (olanları) (kabul eder))

Yazı tag yirig tut yorr koy sürüg

Ya kul küñ tapuğçı ay kılkı örüg (KB, 5371)

(Ova ya da dağlık yerlerde gezen koyun sürüleri ya da kul cariye ve hizmetçilerin (dolu), ey sakin tabiatlı)

Kuruğ öl yimiş tut ya içgü süçig

Anıñdın bolur bu boguzka kiçig (KB, 2889)

(Kuru ve yaş yemiş ya da içecek ve şarap, bunların boğazdan geçmesi onun sayesinde olur.)

Bu kün ya yarın tut yumulsa bu köz

Silerniñ dueaka bolur muñlug öz (KB, 6172)

(Bugün ya da yarın bu gözler kapandığında (öldüğümde) ben de sizin duanıza ihtiyaç duyacağım.)

2.1.3 ...Erse..Ya.. Tut-.. Ya Yapısı İçindeki Kullanımı

*Kutadgu Bilig'*de *tut-* sözcüğünün kullanıldığı ilk iki tip (2.1.1 ve 2.1.2) yapı dışında ikinci yapıya (2.1.2) *erse* sözcüğünün de katılmasıyla oluşan üçüncü bir yapıyı daha tespit etmek mümkün olabilmektedir. Bu yapıda *erse* sözcüğünün de fonksiyon değiştirerek bağlaç olarak kullanılması dikkat çekicidir. *Kutadgu Bilig'*de bu yapıda bir tek örnek bulunmaktadır.

Kugu korday erse ya turna yugak

Ya toy tut ya yügdik ya todliç ya kak (KB, 5377)

(Kuğular veya turna ve ördek ya da toy kuşu, yügdik veya kaz)

2.1.4 ..Ya..Tut-..Ne.. Yapısı İçindeki Kullanımı

Tut- sözcüğünün bağlaç olarak kullanıldığı bir başka yapı, bir üst grupta olduğu gibi üçüncü bir bağlama unsurunun bulunduğu yapıdır. Bu yapıda üçüncü bir bağlaç olarak *ne* kullanılmıştır. *Ne* sözcüğü *Kutadgu Bilig*'de bizim söz konusu edeceğimiz örneğin dışında başka birçok örnekte daha gerek tek başına gerekse *ma/me*, *yana* vb. bağlaçlarla birlikte bağlaç olarak kendi olağan kullanımının dışında kullanılmıştır. *Ne*'nin bu tip kullanımına Budist ve Maniheist çevre Türkçe metinlerinde de rastlanılabilmektedir (Nalbant 2003). *Kutadgu Bilig*'de *tut-* ve *ya* bağlaçlarıyla beraber üçüncü bir bağlaç olarak kullanılan *ne* sözcüğünün bulunduğu bir örnek vardır. İlgili örnek şöyledir:

Kiçig ya ulug tut ne çavlug külüg

Tapugçı tapugçı turur belgülüg (KB, 4092)

(Küçük ya da büyük ya da nam ve şöhret sahibi(olsun), açıkçası hizmetkâr hizmetkârdır.)

2.1.5 ..Ya..Tut-..Taki..Yapısı İçindeki Kullanımı

Üç bağlacın cümle içindeki unsurlar arasında bağlama görevi yaptığı bir başka yapı *tut-*, *ya* ve *taki* bağlaçlarının bir arada kullanıldığı yapıdır. *Kutadgu Bilig*'de bu bağlama yapısıyla bir kez bağlama grubu yapıldığı görülür.

Kulan ya tağı tut taki kök teke

Tutup keldürürler saña ay böke (KB, 5375)

(Yaban eşeği ya tağı ve dahi boz geyik; Ey pehlivan bunları yakalayıp sana getirirler.)

2.1.6 Kerek..Tut-..Kerek Yapısı İçindeki Kullanımları

Tut- sözcüğünün kullanıldığı altıncı farklı yapı, *kerek* sözcüğü ile beraber bulunduğu yapıdır. Bu yapıda *tut-* sözcüğü ikinci cümleyi açıklayıcı bir bağlayıcı olarak, “dahi, bile, ...ister, ya” anlamlarında kullanılmıştır. Bu yapıda bulunan *kerek* ve *tut-*, bir örnekte tek isimleri, diğer örnekte ise tamlamaları bağlamaktadır. *Kutadgu Bilig*'de bu bağlama yapısıyla kurulmuş iki örnek şöyledir.

Kerek dünya işi kerek eukbi tut-

Sakış birle adra tutar bilge büt (KB, 4383)

(İster dünya işi olsun isterse de ahiret (iş), bilge kişi bunları hesap ederek birbirinden ayırır. Buna inan.)

Karın todguça yi kamug yim içim

Kerek arpa yür tut todurgu açım (KB, 4769)

(Bütün yiyecek ve içeceği karnını doyuracak kadar ye. İster arpa isterse danı bile benim karnımı doyuracaktır.)

Yukarıda sıraladığımız bütün örneklerde *tut-* sözcüğünün *ya, erse, ne, takı, kerek* gibi bağlaçlarla farklı bağlama grupları kurduğu görülmektedir. *Tut-* ile kurulan yapıların, Maniheizt ve Budist çevreye ait Türkçe metinlerde kullanılan *yme... azu/azu..yme, yme..ançulayu/ ançulayu yme, yme birök, yme..ök, yme..kaltı/kaltı.. yme, yme..yana/yana..yme, yme..takı/takı yme, ap..yme, ne..yeme, inçip..yme* gibi birden fazla bağlaçla oluşturulmuş yapılara benzediği görülmektedir (Temir 1948). Maniheizt ve Budist çevreye ait Türkçe metinlerde kullanılan cümle yapılarının ve buna bağlı olarak bağlama yapılarının oluşumunda tercümenin büyük bir etkisi olduğu, yani bu tip yapıların başka dillerdeki benzer yapıların Türkçe'deki tercüme-leri olduğu bilinmektedir (Tekin 1989). Uygurlar döneminde Tarım bölgesinde Türklerin ilk karşılaştıkları Hint-Avrupa uluslarından türlü İranlı kavimlerin ve Tohorların dillerindeki yardımcı cümle bağlayıcıları, Türkler tarafından kısmen taklit edilmiş ve Türkçede var olan bazı cümle bağlayıcılarına bu yabancı dildeki bağlayıcıları karşılamak üzere yepyeni anlamlar verilmiştir. Dilde biçim olarak karşılığı bulunmayan bağlayıcılar için de yeni sözler yaratılmıştır (Tekin 1989: 62). Şinasi Tekin'in ilgili yazısında bağlaçlarla ilgili olarak örnekleriyle ortaya koyduğu bu durumun, Eski Uygur Türkçesi yazı dili ve bu yazı dili geleneğinin etkisinde yazılmış olan *Kutadgu Bilig*'de kullanılan *tut-* fiilinin bağlaç olarak ortaya çıkmasında etkili olabileceği, yani *tut-* fiilinin, Tohorca, Sanskritçe veya Sogodçadaki bir bağlacın tercüme sonucu Türkçe'de hayat bulmuş bir karşılığı olma ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Fakat ister tercümenin etkisiyle olsun, isterse de *tut-* fiilinin Türkçedeki kullanım olanaklarının sağladığı bir durum neticesinde olsun bu sözcüğün fonksiyon değiştirdiği açıktır.

Bütün bunların neticesinde *tut-* ~ *tut-* sözcüğüyle ilgili olarak şunlar söylenebilir,

1. *Tut-* ~ *tut-* anlamlarının kapsamı bakımından çok zengin bir sözcüktür.
2. *Tut-* sözcüğünün fiil olarak sahip olduğu anlamların yanında “ve, dahi, bile, veya” gibi anlamalara da sahip olduğu görülmektedir. Fonksiyon değiştirme sonucunda ortaya çıkan bu anlamlar *Kutadgu Bilig*'deki örneklerle sınırlıdır.

3. *Kutadgu Bilig'*de *tut-* anlamlı sözcüğünün görevli bir sözcük haline gelmesi sözcüğün fonksiyon değiştirdiğini göstermektedir. Bu, Türkçe için, tarihî Türk dili alanında fonksiyon değiştirme ile ilgili örneklerden biridir.
4. İncelememiz içinde de değindiğimiz ve örneklerde de gördüğümüz gibi, *Kutadgu Bilig'*de *tut-* fiilinin bağlaç olarak kullanılması ve başka bağlaçlarla kurduğu yapılar Eski Uygur Türkçesinde görülen ve başka sözcüklerle kurulan (ap...yeme, ne...yeme vb.) bağlama yapılarına benzetmektedir. Bu durum, bizde, bu fiilin yeni sözcük türetmek amacıyla değil, daha çok yine Eski Uygur yazı dili geleneğinde var olan, başka dildeki bağlayıcı bir öğeyi Türkçe olarak ifade etmek kaygısının *Kutadgu Bilig'* yazıldığı sırada da devam ettiği, bu yüzden de *tut-* fiilinin fonksiyon değiştirerek bağlaç olarak kullanılmış olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır.
5. Çağatay, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi alanlarında “varsaymak, farz etmek” anlamlarında ana cümle içinde ara cümle/söz olarak kullanılan *tut-* fiili anlamları bakımından *Kutadgu Bilig'*deki *tut-* bağlacına yaklaşmakla birlikte, bu üç alandaki *tut-* sözcüğünün sözcük türünü değiştirmedeği görülmektedir. *Kutadgu Bilig'*de kullanılan ve örneklerini verdiğimiz *tut-*, *tut-* fiilinin emir şekli ise de, fiilliğinin sadece görünüşte olduğu, ilgili örneklerde bunun fiil olmadığı ve bağlaç olarak kullanıldığı açıkça görülebilmektedir.

Kaynakça

- Aksan, Doğan (1978), *Anlam Bilim ve Türk Anlambilimi(Ana Çizgileriyle)*, DTCF Yay., Ankara.
- KB= Arat, Reşit Rahmeti (1991), *Kutadgu Bilig I Metin*, TDK Yay., 3. baskı, Ankara.
- _____ (1988), *Kutadgu Bilig II Çeviri*, TTK Yay., 4. baskı, Ankara.
- Bartolomé, Ana I. Hernández ,Cabrera, Gustavo Mendiluce (2005), “Grammatical Conversion in English: Some new trends in lexical evolution”, *Translation Journal*, <http://accurapid.com/journal/31conversion.htm>., 11.11.2005.
- Brockelmann, C. (1954), *Osttürkische Grammatik Der İslamischen Litteratur-Sprachen Mittelasiens*, Leiden.
- Caferoğlu, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., İstanbul.
- Mungan, Güler (2002), *Türkçede Fiillerden Türetilmiş İsimlerin Morfolojik ve Semantik Yöneden İncelenmesi*, Simurg Yay., İstanbul.
- Nalbant, Bilge (2003), “Ne Kelimesinin Farklı Bir Kullanılışı Üzerine” Dil ve Edebiyat Araştırmaları Yayınları:4, Türkoloji Dergisi, XVI. Cilt, 1. sayıdan Ayrı basım, Ankara.
- Quirk, R., Greenbaum, S. (1987), *A University Grammar of English*, London: Longman.
- Räsänen, Martti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.
- Sarı, Mustafa (2000), Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması”, *Türkoloji Dergisi*, XIII. Cilt, 1. sayı, Ankara.
- Tekin, Şinasi (1989), “Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme”, TDAY-Belleten, 1965, TDK Yay., Ankara, ss. 35-63.
- Temir, Ahmet (1948), “Uygurca Yme Sözü Hakkında”, *Türk Dili-Belleten*, Seri:III, Ocak-Aralık, Sayı:12-13, İstanbul, ss. 33-44
- Türkçe Sözlük (2005), TDK Yay., Ankara.
- Vardar, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.

An example of Function change in the field of Historical Turkish Language: The verb-*tut*

Dr. Mehmet Vefa NALBANT*

Abstract: Functional shift is a new method for word formation and used for every language. In this method, word have not a affix or suffix and changes part of speech. The usage of this method is used in Turkish. This study is focus on functional shift in Turkish. Examples of functional shift have been choosen from *Kutadgu Bilig* (in Middle Turkish). As a result of functional shift, as a verb *tut-* have changed part of speech and meaning.

Key Word: Functional shift, Middle Turkic, Karakhanid Turkish, *Kutadgu Bilig*

* Pamukkale University, Faculty of Art and Sciences, Department of Turkish Language and Literature / DENIZLI

В турецком языке в области исторического турецкого пример изменения функции: Глагол "Держать"

Д-р Мехмет Вефа Налбант*

Резюме: В настоящее время лингвисты указывают на метод замены функции отличающийся от путей создания в каждом языке своих производных как на путь создания единой производной для всех языков. При использовании этого метода, обеспечивается замена типа слова без добавления к нему приставок или суффиксов. Не используемый широко в турецком языке пример использования этого метода мы впервые встречаем в УтаГгу Билиг, где глагол "держать" видоизменяется и используется как союз. Эта работа опирается на примеры замены функций глагола в УтаГгу Билиг и выявление в этих примерах конструкций, созданных глаголом "держать" и другими союзами и в результате этого хоть и частично, но новое осмысление двуступенчатой УтаГгу Билиг при переводе их на современный турецкий язык.

Ключевые слова: изменение функции, Средне-тюркский, Караханидский тюркский, УтаГгу Билиг

* Университет Памукале, факультет Естественных и Литературных наук, отделение Турецкого Языка и Литература / ДЕНИЗЛИ